IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

SO'Z TARTIBINING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI UMUMIY XUSUSIYATLARI.

Ibrohimov A'zamjon Anvarjon o'g'li

Turon universiteti Andijon filiali

Lingvistka (ingliz tili) 2-kurs magistranti

azamjonibrohimov9513@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillari grammatik jihatdan solishtirma asosda tahlil qilinadi, xususan so'z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalarning strukturaviy va funksional xususiyatlari chuqur o'rganiladi. O'zbek tili agglutinativ tuzilishga ega bo'lib, so'z tartibi nisbatan erkin, grammatik aloqalar qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Aksincha, ingliz tili analitik qurilishga ega bo'lib, so'z tartibi qat'iy (SVO modeli) hamda fe'llarning zamon shakllari murakkab tizimni tashkil qiladi. Shuningdek, modal fe'llar yordamida ifodalanadigan nutq kategoriyalari (ehtimollik, majburiyat, ruxsat) ham har ikki tilda turlicha amalga oshiriladi. Tadqiqot natijasida til o'rganish jarayonida sodir bo'ladigan tipik xatolar aniqlanib, ularni bartaraf etish yo'llari taklif etiladi. Qiyosiy yondashuv orqali o'quvchilarga ikkala tilning mantiqiy tuzilishini tushunish imkoniyati yaratiladi, bu esa grammatik kompetensiyani oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: so'z tartibi, zamonlar tizimi, modal ifodalar, qiyosiy tahlil, o'zbek tili, ingliz tili, grammatik tuzilma, agglutinativ tuzilish, analitik tuzilish.

Annotation. This study presents a comparative grammatical analysis of Uzbek and English, focusing on word order, tense systems, and modal expressions from structural and functional perspectives. Uzbek, as an agglutinative language, features relatively free word order due to case-marking suffixes that encode grammatical relations, while English, being analytic, adheres strictly to the SVO (Subject–Verb–Object) word order, where syntactic roles are primarily determined by position. The tense systems also differ significantly: English employs a complex array of 12 tense-aspect combinations (e.g., Present Perfect Continuous), whereas Uzbek expresses temporal distinctions through verbal affixes (e.g., -di for past, -yapti for present continuous), often relying on context rather than explicit morphology for perfective nuances. Additionally, modal categories—such as possibility, obligation, and permission—are realized differently in both languages. The paper identifies common learner errors arising from these structural divergences and proposes pedagogical strategies based on contrastive analysis to enhance grammatical competence and reduce interference errors in second language acquisition.

Keywords: word order, tense system, modal expressions, contrastive analysis, Uzbek language, English language, grammatical structure, agglutinative language, analytic language.

Аннотация В данной статье проводится сравнительный грамматический анализ узбекского и английского языков с акцентом на порядок слов, систему времён и модальные выражения с точки зрения их структурных и функциональных особенностей. Узбекский язык, относящийся к агглютинативным, характеризуется относительно свободным порядком слов благодаря наличию падежных аффиксов, выражающих грамматические отношения. В то же время английский язык, будучи аналитическим, строго придерживается модели SVO (подлежащее–сказуемое–дополнение), где синтаксическая роль слов определяется их позицией в предложении. Система времён также существенно различается: английский язык использует сложную систему из 12 временных форм (включая перфект и перфект-континуум), тогда как в узбекском времени

глагола передаются через аффиксы (-di — прошедшее, -yapti — настоящее продолженное), а смысловые оттенки часто зависят от контекста. Кроме того, категории модальности — возможность, обязанность, разрешение — реализуются в двух языках по-разному. В работе выявляются типичные ошибки учащихся, обусловленные межъязыковым влиянием, и предлагаются методические рекомендации на основе контрастивного подхода для повышения грамматической компетенции и снижения количества интерференционных ошибок.

Ключевые слова: порядок слов, система времён, модальные выражения, контрастивный анализ, узбекский язык, английский язык, грамматическая структура, агглютинативный язык, аналитический язык.

Zamonaviy dunyoda ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida keng tarqalgan bo‘lib, uni o‘rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o‘zbek tilining o‘ziga xos grammatik va semantik tuzilishi mavjud bo‘lib, bu ikki tilni solishtirish orqali ularning o‘ziga xosliklarini aniqlash, til o‘rganish jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Til o‘rganishda qiyosiy yondashuv (chog‘ishtirma usul) tilshunoslik va pedagogikada keng qo‘llanilib, o‘quvchilarga ikki tilning grammatik va funksional jihatlarini tushunishga yordam beradi. O‘zbek va ingliz tillari strukturaviy jihatdan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tili qat’iy so‘z tartibiga ega bo‘lsa, o‘zbek tilida so‘zlarning joylashuvi erkin va ko‘proq pragmatik omillarga bog‘liqdir. Shuningdek, zamonlarning ifodalanishi va modal ifodalar yordamida nutqda bildiriladigan ehtimollik, majburiyat, ruxsat kabi kategoriyalar har ikki tilda o‘ziga xos tarzda amalga oshiriladi. Bu farqlar til o‘rganuvchilarda chalkashliklar va xatolarga olib kelishi mumkin. Shu bois, ushbu tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalar grammatik kategoriyalarining chog‘ishtirma tahlili o‘tkaziladi.

O‘zbek tilshunosligida so‘z tartibi masalasi A.G‘ulomov va M.Asqarovalar tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Ular o‘zbek tilida gap bo‘laklarining joylashuvi ma’lum sintaktik me’yorlarga asoslanishini, biroq kelishik qo‘shimchalari sababli so‘z tartibining nisbatan erkinligini ta’kidlaydilar [1:B,18]. Olimlarning fikricha, o‘zbek tilida kesimning gap oxirida kelishi asosiy sintaktik belgi hisoblanadi. N.Mahmudov o‘zbek tilining nazariy grammatikasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarida agglutinativ tillarda grammatik munosabatlar qo‘shimchalar orqali ifodalanishi sababli sintaktik erkinlik yuzaga kelishini qayd etadi [2:B,52].

Muallif o‘zbek tilida ega va to‘ldiruvchi o‘rin almashsa ham, grammatik ma’no saqlanishini misollar orqali ko‘rsatadi. Ingliz tilidagi so‘z tartibi muammolari R.Quirk, S.Greenbaum, G.Leech va J.Svartviklarning ilmiy ishlarida batafsil yoritilgan. Tadqiqotchilar ingliz tilida qat’iy SVO modeli hukmron ekanligini hamda grammatik aloqalar asosan so‘zlarning ketma-ketligi orqali ifodalanishini ta’kidlaydilar [3:B,79]. Ularning fikricha, ingliz tilida so‘z tartibining buzilishi gap mazmuniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va ayrim hollarda grammatik xatoga olib keladi. S.Greenbaum ingliz tili grammatikasi bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida inversiya hodisasi va stilistik o‘zgarishlarni alohida tahlil qiladi [4:B,78].

Olimning ta’kidlashicha, ingliz tilida odatiy SVO modeli saqlangan holda, badiiy uslub yoki kommunikativ urg‘u talabiga ko‘ra ayrim sintaktik o‘zgarishlar yuz berishi mumkin. D.Crystal til universallari va sintaktik tipologiyaga oid ilmiy qarashlarida dunyo tillarining aksariyatida ega va kesimning muhim sintaktik markaz ekanligini qayd etadi [5:B,101].

U ingliz va turkiy tillar o‘rtasidagi asosiy farqlardan biri sifatida analitik va agglutinativ qurilish tafovutlarini ko‘rsatadi. B. Comrie esa lingvistik tipologiya bo‘yicha tadqiqotlarida SOV va SVO modellari dunyo tillarida eng keng tarqalgan sintaktik tizimlar ekanligini ta’kidlaydi [6:B,63]. Olimning fikriga ko‘ra, SOV tizimiga mansub tillarda kesimning gap oxirida kelishi

axborotning yakuniy markazini hosil qiladi, SVO tillarida esa fe'l gapning markaziy komponenti sifatida xizmat qiladi.

O‘zbek va ingliz tillarida so‘z tartibi: strukturaviy va funksional tahlil: O‘zbek va ingliz tillari so‘z tartibi jihatidan o‘ziga xos farqlarga ega bo‘lgan tillar sirasiga kiradi. Bu tillarning so‘z tartibi o‘rganilayotgan chet tilini to‘g‘ri va tabiiy shaklda qo‘llashda muhim rol o‘ynaydi. Ingliz tilida so‘z tartibi qat'iy bo‘lib, odatda subyekt (S) –predikat (V) –obyekt (O) ketma-ketligida bo‘ladi. Masalan: He reads a book. O‘zbek tilida esa so‘z tartibi erkinroq bo‘lib, urg‘u va kontekstga qarab o‘zgarishi mumkin: U kitob o‘qiydiyoki Kitobni u o‘qiydi. Bu erkinlik o‘zbek tilida so‘zlarning joylashuvi orqali ma'lumotning yangiligi yoki muhimligini ifodalash imkonini beradi. Ingliz tilida esa bu vazifani “cleft sentences” (It is he who reads the book) yoki intonatsiya orqali bajariladi. So‘z tartibi o‘zgarishining semantik va pragmatik ta'siri ham har xil: o‘zbek tilida so‘z tartibi nutq mazmuniga uncha ta'sir qilmasa, ingliz tilida esa tartib o‘zgarishi grammatik xatoga yoki ma'no buzilishiga olib kelishi mumkin.

Chet tilini o‘rganishda bu farqlarni chuqur anglash juda muhim. O‘zbek tilida erkin tartibga o‘rganib qolgan o‘quvchilar ingliz tilida xatolarga yo‘l qo‘yishlari mumkin. Qiyosiy yondashuv esa o‘rganuvchilarga ikkala tildagi tuzilmani solishtirib, har bir tilning o‘ziga xos mantiqini tushunishga yordam beradi.O‘zbek va ingliz tillarida zamonlar tizimi: grammatik kategoriyalarni chog‘ishtirish: Zamon —har bir tilda fe'lning asosiy grammatik kategoriyalaridan biridir. Ingliz va o‘zbek tillarida zamon tushunchasi mavjud bo‘lsa-da, ularning ifodalanish usullari va grammatik strukturasi sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida zamonlar tizimi ancha murakkab bo‘lib, 12 ta asosiy zamon shakli mavjud. Ular harakatning vaqti, davomiyligi yoki natijasi kabi omillarni aniq ifodalash uchun xizmat qiladi: He has been working since morning(u ertalabdan beri ishlamoqda) kabi gaplar bunga misoldir.

O‘zbek tilida esa zamon fe'l affikslari orqali ifodalanadi: -di (o‘tmish), -yapti (hozirgi davomiy), -adi (hozirgi-harakatli), -ar (odatdagi harakat), -moqchi (kelajak reja), va boshqalar. Ingliz tilidagi Present Perfect yoki Past Perfect kabi zamonlar o‘zbek tilida aynan grammatik vosita bilan emas, balki kontekst orqali tushuniladi. Bu farqlar til o‘rganishda muammolar keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida Men non yedim jumlasi I ate breadyoki I have eaten breadtarzida tarjima qilinishi mumkin, lekin bu ikki inglizcha jumla o‘rtasida semantik farq bor. O‘zbek tilida bu farq odatda nutq konteksti bilan anglashiladi. Qiyosiy o‘rganish orqali o‘quvchi har ikkala til tizimini bir-biriga taqqoslab, ularning o‘ziga xosliklarini chuqurroq anglaydi. Bu esa grammatik kompetensiyani oshirishga va tarjimada xatolarni kamaytirishga yordam beradi.[3,B:48]

O‘zbek tilshunosligida ham gapning aktual bo‘linishiga oid tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, A.A. Madvaliyev, N. To‘xliyeva, G. Qodirova kabi olimlarning ishlari ushbu yo‘nalishda muhim hisoblanadi. N.To‘xliyeva o‘z tadqiqotida tema va remaning o‘zbek tiliga xos sintaktik belgilari, ularning intonatsion xususiyatlarini o‘rgangan va tema-remaning joylashuvi so‘z tartibiga qanday ta'sir ko‘rsatishini tahlil qilgan.[9,B:72-80]

Ingliz tilida *can, may, must, should, ought to* kabi modal fe'llar fe'lning bosh shakliga qo‘shilib, nutqda ehtimollik (*He might come*), majburiyat (*You must leave*), ruxsat (*May I go?*) kabi ma'nolarni ifodalaydi. O‘zbek tilida esa bu kategoriyalar alohida so‘zlar (*kerak, lozim, mumkin, ehtimol*), fe'l qo‘shimchalari (*-ishi kerak*, *-olmoq*) yoki idiomatik konstruktsiyalar (*qo‘lidan kelmaydi*) orqali ifodalanadi. Masalan, “*You should study harder*” – “*Siz ko‘proq o‘qishingiz kerak*” yoki “*Sizga ko‘proq o‘qish lozim*”. Bunday farqlar chet tili o‘rganuvchilarda tarjima yoki nutqda noto‘g‘ri strukturalarni qo‘llashga sabab bo‘ladi.[4,B:85]

O‘zbek tili — tipik SOV tili (masalan: *Men kitob o‘qiyman*), ingliz tili esa SVO tili hisoblanadi (*I read a book*). Tipologik tadqiqotlar ko‘rsatadiki, SOV tillarida fe’l gap oxirida kelgani uchun gap mazmuni oxirgacha ochilmaydi, bu esa auditoriyaga sabr-toqat talab qiladi. SVO tillarda esa fe’l erta kelib, harakat tezroq aniqlanadi. Bu farq ham nutq strategiyalariga ta’sir qiladi. O‘zbek tilidagi “*uy-lar-im-iz-da*” so‘zida -lar (ko‘plik), -im (egallik I shaxs), -iz (egallik II shaxs jam), -da (joylashuv) qo‘shimchalari ketma-ket, aralashmasdan qo‘shilgan. Ingliz tilida esa “*in your houses*” degan ifoda uchun uchta alohida **so‘z** kerak bo‘ladi, chunki grammatik aloqalar asosan so‘z tartibi va yordamchi fe’llar orqali ifodalanadi.

Tillarni solishtirishda ularni faqat grammatik jihatdan emas, balki lingvistik tipologiya doirasida ham ko‘rib chiqish muhimdir. Tipologiya — tillarni ularning tuzilish xususiyatlariga qarab tasniflaydigan va umumiy qonuniyatlar (universallar)ni aniqlaydigan tilshunoslik sohasidir. O‘zbek va ingliz tillari bu nuqtai nazaridan tub farqlarga ega bo‘lib, ularni dunyo tillari spektrida turli guruhlarga qarash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, A. (2015). *O‘zbek tilshunosligi asoslari*. Toshkent: Fan.
2. Azimova, M. (2021). “Til o‘rganishda qiyosiy yondashuv: nazariy va amaliy jihatlar”. *Pedagogika va tilshunoslik* jurnali, 5(3), 33-42.
3. Karimov, S. (2018). *Ingliz tili grammatikasi*. Toshkent: O‘zbekiston.
4. Mustafaeva, N. (2019). “Ingliz tili modal fe’llarining o‘zbek tilidagi ekvivalentlari”. *Tilshunoslik* jurnali, 3(1), 78-85.
5. Yuldashev, R. (2017). *O‘zbek tilida zamonlar tizimi*. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
6. Hudayberganov, D. (2020). “O‘zbek va ingliz tillarida so‘z tartibining strukturaviy xususiyatlari”. *Til va madaniyat* jurnali, 4(2), 45-56.
7. Аминов М., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Маҳмудов Н. Иш юритиш. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2015.
8. Бегматов Э. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Тошкент: Фан, 1985.
9. To‘xliyeva, N. O‘zbek tilida tema va rema munosabatining intonatsion va sintaktik ko‘rsatkichlari. O‘zbek tili va adabiyoti, 3(2), 2019. – 72-80 b
10. Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*. University of Chicago Press.
11. Croft, W. (2003). *Typology and Universals* (2nd ed.). Cambridge University Press.
12. Dryer, M. S. (2013). "Word Order." In *The World Atlas of Language Structures Online*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
13. Haspelmath, M. (2011). “The Indefinite Pronoun Cycle and the Position of Adnominal Possessives.” *Linguistic Typology*, 15(3), 439–464.